

นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด อดูลปีศาจขมดง* THAI DRAMATIC ARTS CREATING “ADUL PISAC CHOM DONG”

พิสิษฐ์ บัวงาม

Pisit Buangam

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ปทุมธานี ประเทศไทย

Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi, Pathum Thani, Thailand

Corresponding author E-mail: veera_b@rmutt.ac.th

Tel: 083-617-8323

บทคัดย่อ

ศิลปะการแสดงโขนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทยที่สะท้อนภูมิปัญญา ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชาติ โดยเฉพาะโขนโรงในซึ่งเป็นการแสดงชั้นสูงที่ผสมผสานการรำ การพากย์ และดนตรีตามจารีตนาฏศิลป์ไทย แต่การแสดงรำเดี่ยวของตัวละครนางยักษ์และกระบวนท่ารำในบทพากย์ขมดงปรากฏให้เห็นน้อยมาก งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติและอัตลักษณ์ของตัวละคร “นางอดูลปีศาจ” จากบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ไทยชุด “อดูลปีศาจขมดง” ในรูปแบบโขนโรงในประเภทรำเดี่ยวของนางยักษ์ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัย และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย จำนวน 7 ท่าน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อออกแบบแนวคิดการแสดง เนื้อร้อง เพลง เครื่องแต่งกาย และกระบวนท่ารำ พบว่า อัตลักษณ์สำคัญของนางอดูลปีศาจ คือ ความรักต่อเครือญาติ ความดุร้าย ความเฉลียวฉลาด และการใช้เล่ห์อุบาย ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดหลักในการสร้างสรรค์การแสดง 3 ช่วง ได้แก่ ฤทธาสูริ นางยักษ์เพลินชม และมุ่งตรงนางกัลยา กระบวนท่ารำได้รับการประดิษฐ์ขึ้นใหม่โดยอาศัยการตีบทตามคำร้องและเพลงหน้าพาทย์ ควบคู่กับการดัดแปลงแม่บทท่ารำยักษ์ให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว การประเมินจากผู้เชี่ยวชาญ พบว่า การแสดงมีความถูกต้องตามจารีตนาฏศิลป์ไทย มีความงดงาม และมีคุณค่าเชิงวิชาการในระดับมากที่สุด จึงเป็นองค์ความรู้ใหม่ด้านการสร้างสรรค์กระบวนท่ารำขมดงสำหรับตัวละครนางยักษ์ในรูปแบบโขนโรงใน และสามารถต่อยอดสู่การอนุรักษ์และพัฒนา นาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยได้

คำสำคัญ: นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์, อดูลปีศาจ, รำขมดง, โขนโรงใน

Abstract

Khon is an important form of Thai performing arts heritage that reflects the wisdom, beliefs, aesthetics, and cultural identity of the Thai nation. Khon Rong Nai is a highly refined court performance

* Received 23 June 2026; Revised 20 July 2026; Accepted 17 August 2026

that integrates dance, narration, vocal recitation, and classical music in accordance with established conventions of Thai dramatic arts. However, solo performances of female demon characters and the choreographic tradition associated with the “forest admiration” (Chom Dong) narration have become increasingly rare in contemporary practice. This qualitative research aimed to investigate the historical background and character identity of “Adul Pisac,” a female demon in the royal version of the Ramakien (Ramayana), the royal literary adaptation commissioned by King Rama I, and to create a Thai classical dance performance titled Adul Pisac Chom Dong, in the form of a Khon Rong Nai solo dance. Data were collected through documentary research, literature review, and in-depth interviews with seven experts and specialists in Thai performing arts. The collected data were analyzed and synthesized to develop the performance concept, lyrics, musical composition, costume design, and choreographic structure. The findings revealed that Adul Pisac’s distinctive identity is characterized by familial devotion, ferocity, intelligence, and cunning strategy. These characteristics served as the conceptual foundation for the creative performance, which was structured into three episodes: Rittha Asuree (The Power of the Demoness), Nang Yaksi Ploen Chom (The Demoness Admiring the Forest), and Mung Trong Nang Kanlaya (The Pursuit of the Maiden). The choreography was newly created through interpretive movement design grounded in lyrical meaning and traditional Na Phat musical forms, while adapting the conventional giant-character dance vocabulary to establish a unique feminine demon identity. Evaluation by performing arts experts indicated that the performance demonstrated the highest level of accuracy in accordance with Thai classical dance conventions, aesthetic quality, and academic value. This research contributes new knowledge concerning the creation of Chom Dong choreographic repertoire for female demon characters within the Khon Rong Nai tradition and provides a model for the preservation, revitalization, and contemporary development of Thai classical performing arts.

Keywords: Adul Pisac, Thai Classical Dance, Choreographic Creation, Cultural Heritage

บทนำ

ศิลปะและวัฒนธรรมเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สะท้อนเอกลักษณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และอารยธรรมของชาติไทย โดยเฉพาะนาฏศิลป์ไทยซึ่งผสมผสานความเชื่อ ศาสนา วรรณกรรม ดนตรี และจารีตประเพณีราชสำนักไว้อย่างประณีต นาฏศิลป์ไทยจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงสร้างความบันเทิง แต่ยังเป็นสื่อถ่ายทอดคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชาติจากอดีตสู่ปัจจุบัน (พนิดา สิทธิวรรณ และคณะ, 2542) ในบรรดาศิลปะการแสดงของไทย “โขน” ถือเป็นมหรสพชั้นสูงที่มีเอกลักษณ์ด้านกระบวนท่ารำ การพากย์ การเจรจา ดนตรี เครื่องแต่งกาย และวรรณศิลป์ โดยใช้วรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ เป็นแกนหลัก โขนได้รับการสืบทอดและพัฒนามาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาภายใต้การอุปถัมภ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์และการดำเนินงานของกรมศิลปากร (กรมศิลปากร, 2539)

ด้วยคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงขึ้นทะเบียน “โขนในประเทศไทย” (Khon, masked dance drama in Thailand) เป็นรายการตัวแทนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ เมื่อ พ.ศ. 2561 โขนสามารถจำแนกตามลักษณะการจัดแสดงและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ได้ 5 ประเภท ได้แก่ โขนกลางแปลง โขนนั่งราว โขนหน้าจอ โขนโรงนอก และโขนโรงใน โดยโขนโรงในเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นภายในราชสำนักและได้รับอิทธิพลจากละครใน ทั้งด้านบทขับร้อง สีสการรำ และความประณีตงดงาม ขณะเดียวกันยังคงองค์ประกอบสำคัญของโขน ได้แก่ การพากย์ การเจรจา เพลงหน้าพาทย์ และจารีตนาฏศิลป์ไทย จึงมีสีสันการแสดงที่อ่อนช้อย ละเมียดละไม และวิจิตรประณีต เหมาะแก่การนำมาเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การรำเดี่ยวของตัวละครฝ่ายนาง

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรม เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโขนโรงในและการสร้างสรรค์กระบวนการรำ พบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับการรำเดี่ยวของตัวละครนางยักษ์ โดยเฉพาะการรำในลักษณะ “พากย์ชมดง” และ “เพลงชมดงตัด” ยังปรากฏอยู่อย่างจำกัด และยังไม่มีการจัดระบบกระบวนการรำเฉพาะไว้อย่างชัดเจน งานศึกษาที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่มุ่งอธิบายประวัติ พัฒนาการ องค์ประกอบ และจารีตการแสดงโขนในภาพรวม ขณะที่งานที่ศึกษาการออกแบบกระบวนการรำ บุคลิก อารมณ์ และลีลาของตัวละครนางยักษ์มีจำนวนไม่มาก ส่งผลให้องค์ความรู้เฉพาะด้านดังกล่าวไม่ได้รับการถ่ายทอดอย่างแพร่หลาย (ธวัช ปุณโณทก, 2552) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ความนิยมในวัฒนธรรมร่วมสมัย และจำนวนผู้เชี่ยวชาญที่ลดลง ทำให้การสืบทอดโขนโรงในและรูปแบบการรำบางประเภทเผชิญข้อจำกัด สถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าการอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทยจำเป็นต้องดำเนินควบคู่กันระหว่างการรักษารำดั้งเดิมกับการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อให้ศิลปะการแสดงยังคงดำรงอยู่และสื่อสารกับผู้ชมในสังคมร่วมสมัยได้

นอกจากนี้ จากการสำรวจข้อมูลการจัดแสดงโขนของกรมศิลปากร ตลอดจนการศึกษาสื่อบันทึกการแสดง สื่อบันทึก และรายการแสดงที่เผยแพร่ต่อสาธารณะ พบว่า โขนโรงในมักจัดแสดงในโอกาสสำคัญหรือภายในโรงละครที่ดำเนินงานโดยหน่วยงานด้านศิลปวัฒนธรรม ส่งผลให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสเข้าถึงการแสดงรูปแบบนี้ค่อนข้างจำกัด ขณะเดียวกันยังไม่พบหลักฐานการสร้างสรรค์ชุดรำเดี่ยวของ “นางอดูลีศาง” ในรูปแบบโขนโรงในที่มีการกำหนดโครงสร้างการแสดง บทร้อง เพลง และกระบวนการรำไว้อย่างเป็นระบบ ทั้งที่ตัวละครดังกล่าวมีอัตลักษณ์โดดเด่นจากการผสมผสานความงดงามแบบนางกษัตริย์เข้ากับพลังของนางยักษ์ อีกทั้งยังมีมิติทางอารมณ์ บุคลิก และลีลาที่เอื้อต่อการถ่ายทอดความงามของโขนโรงในผ่านการรำเดี่ยว ช่องว่างดังกล่าวจึงนำไปสู่ความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการแสดงที่สามารถนำเสนออัตลักษณ์ของตัวละครผ่านกระบวนการรำ บทขับร้อง และองค์ประกอบแสดงที่สอดคล้องกับจารีต โดยไม่ละทิ้งพื้นที่ สำหรับการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์

ด้วยเหตุนี้ ผู้สร้างสรรค์จึงมีแนวคิดประดิษฐ์การแสดงรำเดี่ยวชุด “อดูลีศางชมดง” ในรูปแบบโขนโรงใน โดยยึดจารีตและรูปแบบการแสดงโขนโรงในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นแนวทางในการออกแบบกระบวนการรำ การใช้บทพากย์ชมดงและเพลงชมดงตัด ตลอดจนการถ่ายทอดอารมณ์และบุคลิกของตัวละคร การสร้างสรรค์ครั้งนี้มุ่งนำเสนออัตลักษณ์ของนางอดูลีศางผ่านการผสมผสานความอ่อนช้อยของตัวนางกับความสง่างามและความเข้มแข็งของตัวยักษ์ ภายใต้หลักจารีตนาฏศิลป์ไทย ผลงานดังกล่าวจึงมีเป้าหมายเพื่อสร้างและจัดระบบองค์ความรู้

ด้านการรำเดี่ยวของตัวละครนางยักษ์ให้ชัดเจน สามารถนำไปใช้ในการศึกษา การฝึกปฏิบัติ และการสร้างสรรค์ผลงานในอนาคต ตลอดจนสนับสนุนการอนุรักษ์ สืบทอด และพัฒนาศิลปะการแสดงโขนโรงในให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ของนางอดุลปีศาจ
2. เพื่อออกแบบนาฏศิลป์ไทยและสร้างสรรค์การแสดงประเภทรำเดี่ยว ชุด อดุลปีศาจขมดง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่กับการวิจัยเชิงสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิจัยอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การเก็บรวบรวมข้อมูล การสร้างสรรค์ผลงาน การตรวจสอบคุณภาพผลงาน และการสรุปองค์ความรู้จากการวิจัย ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับนาฏศิลป์ไทย โขน ละครรำ การประพันธ์บท การบรรจเพลง และการสร้างสรรค์กระบวนการทำรำ โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ เป็นศิลปินแห่งชาติด้านศิลปะการแสดง เป็นผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย ที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานหรือการสอนไม่น้อยกว่า 10 ปี หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานด้านนาฏศิลป์ของประเทศ ผู้ให้ข้อมูลหลัก มีจำนวนทั้งสิ้น 7 คน ประกอบด้วย ศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยจากมหาวิทยาลัย ซึ่งให้ข้อมูลครอบคลุมด้านประวัติความเป็นมา เครื่องแต่งกาย เนื้อร้อง การบรรจเพลง และการสร้างสรรค์กระบวนการทำรำ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ 1) เป็นศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย 2) มีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวกับโขนโรงใน ละครรำ บทบาทนางยักษ์ ดนตรีและบทละคร หรือการสร้างสรรค์กระบวนการทำรำ 3) มีประสบการณ์ด้านการแสดง การถ่ายทอด การวิจัย หรือการอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทย และ 4) ยินดีให้ข้อมูลและตรวจสอบความเหมาะสมของผลงาน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีจำนวนทั้งสิ้น 7 คน ประกอบด้วย ดร.สุวรรณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2533 สาขาศิลปะการแสดง (ละครรำ) ดร.นพรัตน์ ศุภการ หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ. 2565 สาขาศิลปะการแสดง (ละครรำ) นางธานิต ศาลากิจ ข้าราชการบำนาญและอดีตนาฏศิลป์อาวุโส สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญด้านการแสดงบทบาทนางยักษ์ นางวัชณี เมษะมาน ข้าราชการบำนาญและอดีตครูชำนาญการ วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการแสดงบทบาทนางยักษ์ ดร.ขวลิท สุนทรานนท์ นักวิชาการละครและดนตรีทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร รองศาสตราจารย์คำณ สุนทรานนท์ อาจารย์ประจำสาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทยและโขนยักษ์ รองศาสตราจารย์ ดร.รจนา สุนทรานนท์ อาจารย์ประจำสาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา ภาควิชานาฏดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบบันทึกข้อมูลจากเอกสาร ใช้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติตัวละคร บทพระราชนิพนธ์ รูปแบบโฆษณาโรงใน จารึกการแสดง เครื่องแต่งกาย ดนตรี และกระบวนท่ารำ 2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของนางอดุลปีศาจ รูปแบบการแสดง การแต่งกาย การประพันธ์บท การบรรจเพลง และหลักการออกแบบกระบวนท่ารำ และ 3) แบบประเมินผลงานสร้างสรรค์ ใช้ตรวจสอบความถูกต้องตามจารีต ความเหมาะสมของบทและดนตรี ความสอดคล้องของกระบวนท่ารำกับบุคลิกตัวละคร ตลอดจนความสมบูรณ์ขององค์ประกอบการแสดง เครื่องมือวิจัยได้รับการตรวจสอบด้านความครอบคลุมของเนื้อหา ความชัดเจนของข้อคำถาม และความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิก่อนนำไปเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยปรับปรุงถ้อยคำ ลำดับคำถาม และประเด็นการประเมินตามข้อเสนอแนะ

การตรวจสอบข้อมูลและผลจากงานวิจัยโดยศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญ ศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย จำนวน 7 ท่าน ตรวจสอบและประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานชุด “อดุลปีศาจขมดง” ผลการประเมินแบ่งตามสัดส่วน ดังนี้ ศิลปินแห่งชาติ 29% ผู้ทรงคุณวุฒิ 14% ผู้เชี่ยวชาญตัวละครยักษ์และนางยักษ์ 43% และผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย 14% รวม 100%

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการเป็นลำดับขั้น เริ่มจากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา อัตลักษณ์ของตัวละครอดุลปีศาจ และองค์ประกอบของการแสดง จากนั้นจึงสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญทั้ง 7 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะตัวละคร เครื่องแต่งกาย แนวทางการประพันธ์บท การบรรจเพลง และหลักการสร้างสรรค์กระบวนท่ารำ

ภายหลังการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับประสบการณ์ของผู้วิจัยในการแสดงบทนางยักษ์ในการแสดงโฆษณาโรงใน เพื่อออกแบบแนวคิดการสร้างสรรค์ กำหนดลักษณะเครื่องแต่งกาย ประพันธ์บท บรรจเพลง และออกแบบกระบวนท่ารำ จนเกิดเป็นผลงานการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด นางอดุลปีศาจ จากนั้นนำผลงานดังกล่าวให้ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 7 คนร่วมประเมินตรวจสอบ และให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความถูกต้องตามหลักนาฏศิลป์ไทย ความเหมาะสมของกระบวนท่ารำ ความสอดคล้องของเครื่องแต่งกาย และองค์ประกอบของการแสดง ก่อนนำมาปรับปรุงแก้ไขจนได้ผลงานสร้างสรรค์ที่สมบูรณ์

เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และผลการสร้างสรรค์ผลงานร่วมกัน นอกจากนี้ ยังใช้การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและข้อสรุป รวมทั้งใช้การตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ (Expert Validation) ในการประเมินความถูกต้องของกระบวนท่ารำและองค์ประกอบของการแสดงให้เป็นไปตามแบบแผนของนาฏศิลป์ไทย

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยนำข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์มาจัดหมวดหมู่ เปรียบเทียบ และสังเคราะห์ประเด็นสำคัญ ก่อนเชื่อมโยงกับกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน เพื่ออธิบายแนวคิด วิธีการ และองค์ประกอบของการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด นางอดุลปีศาจ อย่างเป็นระบบ

กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 2) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดแนวคิดในการสร้างสรรค์ 3) การออกแบบและสร้างสรรค์องค์ประกอบของการแสดง ได้แก่ เครื่องแต่งกาย บทร้อง เพลง และกระบวนการทำรำ 4) การนำผลงานให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินและให้ข้อเสนอแนะ พร้อมปรับปรุงแก้ไข และ 5) การสรุปองค์ความรู้และนำเสนอผลงานสร้างสรรค์ ซึ่งทำให้การวิจัยมีความเป็นระบบ สามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ และสะท้อนทั้งกระบวนการวิจัยและกระบวนการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์อย่างครบถ้วนตามหลักวิชาการ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและอัตลักษณ์ของนางอดูลปีศาจ

นางอดูลปีศาจ เป็นตัวละครตัวหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นางอดูลปีศาจเป็นนางยักษ์ที่จัดอยู่ในชั้นพระราชนัดดาของกษัตริย์ กล่าวคือมีศักดิ์เป็นหลานของท้าวทศกัณฐ์ ซึ่งนางอดูลปีศาจเป็นบุตรของนางสำนักราผู้เป็นน้องสาวของท้าวทศกัณฐ์ผู้ครองกรุงลงกา และมีบิดาชื่อว่าชีวหา กุมภากาศและวรณีสूरเป็นเชษฐาร่วมสายโลหิต

นางอดูลปีศาจ ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จัดเป็นนางยักษ์ราक्षส มีถิ่นอาศัยใต้ดิน ผิวสีแดง เสน และมีความสัมพันธ์กับทศกัณฐ์ในฐานะญาติพี่น้องนางมีความสามารถในการแปลงกาย รูปร่างอัปลักษณ์น่าเกลียดน่ากลัว และจิตใจชั่วร้ายตามลักษณะของปีศาจ

จากการวิเคราะห์บทพระราชนิพนธ์ร่วมกับการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย พบว่า อัตลักษณ์ของนางอดูลปีศาจสามารถสรุปได้ 4 ประการ ได้แก่ 1) รักญาติพี่น้องและพวกพ้อง ผ่านการแสดงความกตัญญูและคิดแก้แค้นแทนทศกัณฐ์อย่างไม่มีเหตุผล 2) ดุร้ายและใช้อารมณ์เป็นที่ตั้ง มีลักษณะโหดร้ายและเจ้าคิดเจ้าแค้น 3) เฉลียวฉลาด สามารถวางแผนแก้แค้นได้อย่างแยบยลด้วยการแปลงกายเป็นนางกำนัลเพื่อเข้าใกล้นางสีดาโดยไม่ถูกสงสัย และ 4) มีเล่ห์อุบาย โดยใช้วิธีมารยาหญิงและการหลอกลวงเพื่อให้แผนการแก้แค้นสำเร็จตามความตั้งใจ

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อออกแบบนาฏศิลป์ไทยและสร้างสรรค์การแสดง ชุด อดูลปีศาจขมดง

ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการแสดงที่เหมาะสม คือ การรำเดี่ยวประเภทนางยักษ์ในลักษณะโขนโรงใน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ผสมผสานกระบวนการทำรำอันประณีตของละครในราชสำนักเข้ากับการพากย์และการเจรจาตามจารีต มีการนำอุปกรณ์ประกอบการแสดง คือ “กระบอง” มาใช้เพื่อบ่งชี้ลักษณะและภาพลักษณ์ความเป็นอสูรของนางอดูลปีศาจให้เด่นชัด กระบวนท่ารำทั้งหมดประดิษฐ์ขึ้นโดยคลี่คลายมาจากท่าแม่บท ท่ารำยักษ์ และกระบวนท่ารำประกอบเพลงหน้าพาทย์ เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้อย่างคมชัด โดยแบ่งโครงสร้างการแสดงออกเป็น 3 ช่วงตามลำดับเหตุการณ์ ดังนี้

ช่วงที่ 1 ฤทธาสูริ: การรำเปิดตัวเพื่อแสดงความเพียบพร้อมด้วยอิทธิฤทธิ์และความโกรธแค้นของนางยักษ์ โดยใช้ เพลง คุกวาทย์) ประกอบกระบวนท่ารำออกหน้าเวทีอย่างทรงพลัง

ช่วงที่ 2 นางยักษ์เพลินชม: ตัวละครดำเนินกระบวนการทำรำเข้าสู่ เพลงมอญรำดาบ เพื่อบอกเล่าภูมิหลัง และภารกิจ จากนั้นจึงปรับอารมณ์เข้าสู่กระบวนการทำรำตีบทชมความงามของผืนป่าและมวลพฤกษตามบทพากย์ ชมดง โดยใช้ เพลงชมดงตัด และ เพลงฉิ่ง สื่อสารให้เห็นถึงความเพลิดเพลินในธรรมชาติจนกระทั่งละล้าละลังและ ลืมภารกิจหลักที่ตั้งใจไว้

ช่วงที่ 3 มุ่งตรงนางกัลยา: ตัวละครแสดงกิริยาสะดุ้งคิดได้ถึงปณิธานความแค้น โดยใช้ เพลงหน้า พาทย์เข้าหูลุด และ เพลงร่ำ จากนั้นจึงขับเน้นอารมณ์ด้วยกระบวนการทำรำตีบทตาม บทซึ่ง (หรือบทจำนรร์) ก่อน จะจบการแสดงด้วย เพลงเชิด เพื่อสื่อถึงการเร่งรีบเดินทางไปดำเนินอุบายลงนางสีดา

บทที่ใช้ในการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด อุดุลปีศาจชมดง จากการสัมภาษณ์ ดร.ขวลิท สุนทรานนท์ นักวิชาการละคร และดนตรีทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร (16 กรกฎาคม 2564) ระบุว่า การแสดงชุดนี้อยู่ในรูปแบบ โขนโรงใน ดำเนินเรื่องด้วยการพากย์ เจริญ ขับร้อง บทจากระบำ และรำเพลงหน้าพาทย์ตามจารีต ผู้วิจัยจึงนำนางอุดุล จากเรื่อง รามเกียรติ์ มาสร้างบทประพันธ์ใหม่ กำหนดเพลงร้องและทำนอง พร้อมตรวจสอบความถูกต้องกับผู้เชี่ยวชาญ ครอบคลุมทั้งบทประกอบการแสดงและลักษณะคำประพันธ์ โดยการแสดงแบ่งออกเป็นสามช่วง ได้แก่ 1) ฤทธาสูรี การรำเปิดตัวด้วยเพลงคุกพาทย์ 2) นางยักษ์เพลินชม การรำแนะนำตัวละครด้วยเพลงมอญรำดาบ และการรำ ชมธรรมชาติผ่านพากย์ชมดง ใช้เพลงชมดงตัดและเพลงฉิ่ง และ 3) มุ่งตรงนางกัลยา การรำตีบทแสดงการตระหนักรู้ ภารกิจด้วยเพลงร้องเข้าหูลุดขึ้นเดียว เพลงร่ำท้ายปลุกต้นไม้ และปิดท้ายด้วยเพลงเชิดตามกระบวนการทำรำ ซึ่งสะท้อน อัตลักษณ์และลักษณะนิสัยของนางอุดุลปีศาจ ถ่ายทอดอารมณ์ พร้อมสร้างความเพลิดเพลินและอรรถรสแก่ผู้ชม

การแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ ชุด อุดุลปีศาจชมดง

ดร.ขวลิท สุนทรานนท์ อดีตนักวิชาการละครและดนตรีทรงคุณวุฒิของกรมศิลปากร ปรับปรุง แก้ไขและ บรรจุเพลง และ นายกาญจน์ปกรณ์ แสดงหาญ บรรจุเพลง ปี่พาทย์ทำเพลงคุกพาทย์ (นางอุดุลปีศาจรำในเพลง คุกพาทย์ตามกระบวนการทำ)

ร้องเพลงมอญรำดาบ

เมื่อนั้น	นางอุดุล ปีศาจ ยักษ์
รุดขึ้นมา จากใต้ ธรณี	ใกล้ที่ นวลอนงค์ องค์สีดา
แลลอด ลดเลี้ยว เทียวประพาส	ชื่นชม รุกขชาติ ปวงบุปผา
พิศพันธุ์ ไพรพฤกษ์ เพลินตา	ลืมนิกรธา หมายมล้าง ค่อยจางลง

พากย์ชมดง

พลางเดิน ตามแถว แนวดง	หลากเพศ สัตว์พง
เสียงสนั่น ลั่นก้อง ท้องพนานตร์	
ยุงทอง ร่องดั่ง กังวาน	แผ่ทาง กลางลาน
ยิ่งพิศ ยิ่งเพลิน เจริญใจ	
ไม้หอม ไม้ดอก ออกไสว	อินทนิล งามวิไล
จันทร์กะพ้อ ออกช่อ เขียวขจี	

ร้องเพลงชมดงตัด

พิกุลแก้ว กลิ่นรีน ชื่นนาสา
 นุ่นจำปูน นี้น้ำป่า โนนจำปี
 สายหยุด ยืนย้อย ห้อยระย้า
 ระเรื่อล่อง ท่องพนา สุขารมณ

กระดังงา หอมละไม ให้สุขี
 ส้มกายี เคลิ้มองค์ ลงนั่งชม
 กรรณิการ บานแย้ม หยิบแซมผม
 เต็ดดอกปีบ ดอมนม แล้วทิ้งธาร

ปีพาทย์ทำเพลงฉิ่ง

(นางอดูลปีศาจเพลินชมความงามในป่าตามกระบวนท่า)

ร้องเพลงเบ้าหลุดชั้นเดียว

แล้วฉุกจิต คิดแค้น สีดาราม
 จะไปลัก คอยที่ ที่นงคราญ

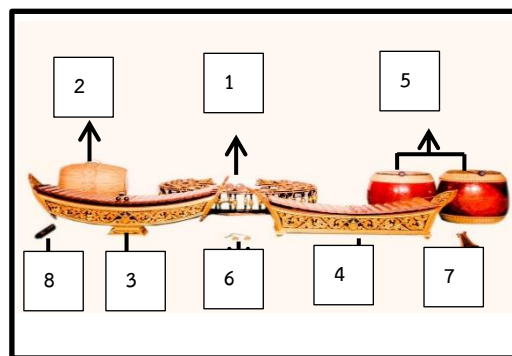
จึงติดตาม หวังเช่นฆ่า ล่าสังหาร
 สรงสนาน กับสาวสรร กำนัลใน

ปีพาทย์ทำเพลงร่ำท้ายปลุกต้นไม้ 2 เทียวแล้วเชิด

(จบการแสดง)

จากบทการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด อดูลปีศาจชมดง ที่ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์ขึ้นในครั้งนี้ พบว่า ปรากฏรูปแบบการประพันธ์บทในชุดการแสดงด้วยกัน 2 รูปแบบ คือ 1) กลอนบทละคร และ 2) กาพย์ฉับ 16 เพื่อใช้ในการแสดงนาฏศิลป์ไทยอดูลปีศาจชมดงในครั้งนี้

วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด นางอดูลปีศาจ ผู้วิจัยเลือกใช้ วงปีพาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วย เครื่องเป่า เครื่องตี และเครื่องประกอบจังหวะ ซึ่งบรรเลงด้วยไม้แข็ง ตามจารีตโบราณใน การใช้ไม้แข็ง ช่วยให้เสียงกังวานและเหมาะสมกับการแสดงรำเดี่ยวชมดงของนางยักษ์ ทำให้การรำถ่ายทอดอารมณ์และภาพพจน์ของตัวละครชัดเจน วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด นางอดูลปีศาจ

ภาพที่ 1 ภาพวงปีพาทย์เครื่องห้า หมายเลข 1 ข้องวงใหญ่ หมายเลข 2 ตะโพน หมายเลข 3 ระนาดเอก หมายเลข 4 ระนาดทุ้ม หมายเลข 5 กลองทัด หมายเลข 6 ฉิ่ง หมายเลข 7 กรับพวง หมายเลข 8 ปี่ใน

การบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด อุดุลปีศาจขมดง

การแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด อุดุลปีศาจขมดง ใช้ วงปี่พาทย์เครื่องห้า บรรเลงด้วยไม้แข็ง เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง ได้แก่ เพลงคุกพาทย์ เพลงมอญรำดาบ พากย์ขมดง เพลงขมดงตัด เพลงฉิ่ง เพลงเบ้าหลุดชั้นเดียว เพลงท้ายรั้วปลูกต้นไม้ และเพลงเชิด

เพลงที่ใช้แบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก

1. เพลงหน้าพาทย์ - ใช้ประกอบกิริยาและการแสดงฤทธิ์ของตัวละคร เช่น

เพลงคุกพาทย์ สำหรับเพลงฤทธิ์ นางอุดุลปีศาจขึ้นมาจากใต้ดิน

เพลงฉิ่ง ใช้ประกอบกิริยาเคลื่อนไหวแบบเพลินชมความงามธรรมชาติ

เพลงท้ายรั้วปลูกต้นไม้ แสดงกิริยาลูกกลิ้งลูกกลนและการเดินทางด้วยความแค้น

เพลงเชิด ใช้ในการเดินทางระยะไกลไปหานางสีดา

2. เพลงขับร้อง - ใช้บรรยายและแสดงอารมณ์ตัวละคร เช่น

เพลงมอญรำดาบ แนะนำตัวละครและบทบาท

เพลงขมดงตัด แสดงความเปลี่ยวเหงาและความงามของป่าและสัตว์

เพลงเบ้าหลุดชั้นเดียว แสดงความคิดขุ่นใจและตระหนักรู้ถึงภารกิจ

3. พากย์ - เช่น พากย์ขมดง ใช้ชมความงามของธรรมชาติ

ในการแสดง เพลงถูกใช้ตามลำดับและมีอัตราจังหวะ 2 ชั้น เริ่มด้วย เพลงคุกพาทย์ เปิดตัวตัวละคร ต่อด้วยรำใน เพลงมอญรำดาบ พากย์ขมดง เพลงขมดงตัด และรำตามเพลงฉิ่ง ก่อนฉีกใจคิดใน เพลงเบ้าหลุดชั้นเดียว จากนั้นรำในเพลงท้ายรั้วปลูกต้นไม้ และเข้าในเพลงเชิดตามกระบวนท่า

เครื่องแต่งกายประกอบการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด นางอุดุลปีศาจ

จากการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์เชิงลึกจากการสัมภาษณ์ศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน พบว่า การแต่งกายในการแสดงนาฏศิลป์ไทยชุด อุดุลปีศาจขมดง แต่งกายยืนเครื่องนางยักษ์ ตัวละคร นางอุดุลปีศาจ ถูกกำหนดให้มีลักษณะเป็นนางยักษ์โดยใช้ สีกายแดง เสื้อแขนยาวที่สวมใส่ก่อนผ้าห่มต้องเป็นสีพื้น ไม่มีลวดลาย เพื่อบ่งบอกถึงสีกายของนางอุดุล ตามรูปแบบการแสดงของกรมศิลปากร เครื่องแต่งกายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความสวยงามและแสดงฐานะ ลำดับศักดิ์ และเชื้อชาติของตัวละคร ทำให้ผู้ชมเห็นภาพพจน์ชัดเจน เลียนแบบเครื่องต้นหรือเครื่องทรงพระมหากษัตริย์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ศิราภรณ์ พัสตราภรณ์ และถนิมพิมพาภรณ์

ในการแสดงชุดนี้ ศิราภรณ์ แสดงลำดับยศของตัวละคร ส่วน พัสตราภรณ์ บ่งบอกสีกายของนางอุดุลปีศาจ ได้แก่ ผ้าห่มนางยักษ์สีแดงมีขลิบสีเขียวและเสื้อแขนยาวสีแดงภายใน ส่วน ถนิมพิมพาภรณ์ คือ เครื่องประดับตามฐานะ เช่น เข็มขัด ปิ่นหน่ง สี่วาฬ อัมรินทร์ แหวนรอบ ปะวะหล่ำ ทองกร กรองคอ สะอึ่ง พาหุรัด กำไลเท้า และลูกไม้ปลายมือ

ภาพที่ 2 ภาพเครื่องแต่งกายนางอดูลปีศาจ (ด้านหน้า ด้านหลัง)

ภาพที่ 3 กระบอง

กระบวนท่ารำในการแสดง นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด อดูลปีศาจทรงเครื่อง

ผู้สร้างสรรค์ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างสรรค์เครื่องของนางยักษ์ในรูปแบบการแสดงโชว์โรงใน ซึ่งในอดีตยังไม่ปรากฏว่าครู อาจารย์ หรือผู้เชี่ยวชาญท่านใดได้ประดิษฐ์กระบวนท่ารำชมดงในพากย์ชมดงของ นางยักษ์ที่เป็นนางกษัตริย์สำหรับตัวละครนางอดูลปีศาจโดยเฉพาะ การสร้างสรรค์ชุดการแสดงครั้งนี้จึงเกิดจาก แรงบันดาลใจในการพัฒนากระบวนท่ารำชมดงขึ้นใหม่ โดยอิงข้อมูลจากการสัมภาษณ์และตรวจสอบท่ารำกับ ศิลปินแห่งชาติและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 ท่าน ตามขอบเขตงานวิจัยที่กำหนด

การแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด อดูลปีศาจชมดง แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก “ฤทธาอสุรี” เป็นการรำเปิดตัวด้วยเพลงคุกพาทย์ตามกระบวนท่าที่กำหนดไว้ ช่วงที่สอง “นางยักษ์เพลินชม” ใช้เพลงมอญรำดาบ แนะนำตัวละคร ก่อนรำชมความงามของป่าและสัตว์ตามบทพากย์ชมดง ประกอบเพลงชมดงตัดและเพลงฉิ่ง ถ่ายทอดความเพลิดเพลินจนลืมภารกิจที่ตั้งใจไว้ และช่วงสุดท้าย “มุ้งนางกัลยา” ตัวละครรำตีบทแสดงถึงการตระหนักในภารกิจ ใช้เพลงเบ้าหลุดชั้นเดียวต่อด้วยเพลงร่ำท้ายปลุกดันไม้ ก่อนเข้าสู่เพลงเชิดตามกระบวนท่า ที่ออกแบบไว้

การวิเคราะห์และออกแบบกระบวนการทำรำชุด อุดุลปีศาจขมดง ผู้สร้างสรรค์ประยุกต์หลักการออกแบบทำรำสองลักษณะ ได้แก่ ทำรำอ่อนช้อยสะท้อนฐานะพระราชนัดดาของกษัตริย์ และทำรำดุตันในแบบนางยักษ์ เช่น การยืดกระชับเท้าและการเตี๋ยหน้าผ้า กระบวนทำรำออกแบบให้สอดคล้องกับคำร้อง คำพากย์ ทำนองเพลง และเพลงหน้าพาทย์ โดยยึดหลักสำคัญสองประการ คือ 1) การตีบท ใช้บท ตามคำร้อง คำพากย์และการรำตามทำนองเพลง เพื่อถ่ายทอดอารมณ์และความหมาย และ 2) การสร้างสรรค์จากท่าแม่บทและแม่ท่ายักษ์ ดัดแปลงท่ามาตรฐานให้มีเอกลักษณ์เฉพาะ ผสมผสานความอ่อนช้อยกับความเข้มแข็ง กระบวนท่าที่ได้จึงสะท้อนบุคลิกและเจตนาของนางอูดุลปีศาจได้อย่างชัดเจนการตีบท ใช้บท เพื่อสื่อความหมายและอารมณ์ตามคำร้อง คำพากย์ และทำนองเพลง

การตีบท ใช้บท ตามคำร้อง คำพากย์ เพื่อสื่อความหมาย เช่น ในเพลงมอญรำดาบ คำร้องที่ว่า “ปวงบุพผา” เพื่อสื่อความหมาย ที่หมายถึง ดอกไม้ และการตีบท ใช้บท ตามคำพากย์ เพื่อสื่อความหมาย เช่นในการพากย์ขมดง คำพากย์ขมดงที่ว่า “ร้องดัง” เพื่อสื่อความหมาย หมายถึง เสียงร้อง ดังนี้

ภาพที่ 4 การตีบท ใช้บท ตามคำร้อง

ภาพที่ 5 การตีบท ใช้บท ตามคำพากย์

เพื่อสื่อความหมายว่าดอกไม้ เพื่อสื่อความหมายว่าเสียงร้อง ทำรำในเพลงมอญรำดาบ คำร้องที่ว่า “ปวงบุพผา” ในคำพากย์ขมดง ที่ว่า “ร้องดัง”

การรำตามทำนองเพลง ในเพลงหน้าพาทย์ ผู้แสดงรำตามจังหวะหน้าทับของกลองตะโพนตามจารีตโขน โดยรำจากท่าต่ำสู่ท่าสูงหรือกลับกัน เช่น ในเพลงคຸກພາທຸ້ຍ ท่ารำที่ 5 ผู้แสดงยกเท้าตามจังหวะ มือขวาตั้งวงเหนือหัว ขณะตั้งวงตะแคงมือ ทั้งหมดสอดคล้องกับกระบวนท่ารำเพื่อแสดงอิทธิฤทธิ์ของตัวละคร

ภาพที่ 6 การรำตามทำนองเพลง

การรำตามเพลงหน้าพาทย์ เพื่อสื่อให้เห็นความมีอิทธิฤทธิ์ของตัวละคร ท่ารำในทำนองเพลงคຸກພາທຸ້ຍ ท่ารำที่ 5 การสร้างสรรค์โดยใช้ท่ารำจากท่าแม่บทและท่าแม่ท่ายักษ์ เป็นการดัดแปลงท่ารำมาตรฐานมาประดิษฐ์ใหม่ ให้สอดคล้องกับคำพากย์ บทร้อง คำร้อง และทำนองเพลง โดยยังคงเอกลักษณ์ของท่ารำมาตรฐานที่นุ่มนวลอ่อนช้อย ผสมผสานกับความเข้มแข็งของนางยักษ์ กลายเป็นกระบวนท่ารำเฉพาะตัวของนางอูลปีศาจ ตีบทตามบทขับร้อง รำตามเพลงหน้าพาทย์ พร้อมวงปีพาทย์ไม้แข็งประกอบการแสดง

ตัวอย่างเช่น ในการพากย์ชมดง คำพากย์ “แผ่หาง” ถ่ายทอดด้วยท่าโย่งพ้องทางจากท่าแม่บท โดยปรับมือจากการตั้งวงส่งไปด้านหลัง เป็นจีบหางส่งหลังทั้งสองมือ เพื่อถ่ายทอดท่าการแผ่หางของนกยูงตามบทพากย์ ส่วนการใช้ท่ารำแม่ท่ายักษ์ เช่น ในเพลงเบ้าหลุดขึ้นเดียว คำร้อง “หวังเช่นฆ่า” ใช้ท่าเงี้ยวจากแม่ท่ายักษ์มาประยุกต์ เป็นท่าหลบเหลี่ยมแบบนางยักษ์ แทนการลงเท้าเต็มเหลี่ยม เพื่อถ่ายทอดความหมายของการฆ่า

ภาพที่ 7 การสร้างสรรค์โดยใช้ท่ารำในท่าแม่บท

ภาพที่ 8 การสร้างสรรค์โดยใช้ท่ารำในท่าแม่ท่า

ในพากย์ชมดง คำร้องที่ว่า “แม่หาง” ในเพลงบัวหลดชั้นเดียว คำร้องที่ว่า “หวังเช่นฆ่า”

ภาพที่ 9 ภาพการตรวจสอบกระบวนการทำรำจากศิลปินแห่งชาติ
ภาพการตรวจสอบกระบวนการทำรำจากผู้ทรงคุณวุฒิ

ภาพที่ 10 ภาพการตรวจสอบกระบวนการทำรำจากผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทย ตัวอักษรและนางอักษร
จากผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทย

ผลการประเมิน

ผลการประเมินโดยศิลปินแห่งชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย จำนวน 7 ท่าน โดยใช้แบบประเมินมาตรฐานค่า 5 ระดับ พบว่า ความคิดเห็นต่อผลงานนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด “อดุลปีศาจขมดง” มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 5.00 อยู่ในระดับมากที่สุด และการประเมินความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 5.00 อยู่ในระดับมากที่สุด จากการตรวจสอบผลงานโดยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 7 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญเห็นว่า กระทบท่ารำมีความสอดคล้องกับจารีตโขนโรงโน สามารถถ่ายทอดอัตลักษณ์ของนางอดุลปีศาจ และมีความเหมาะสมสำหรับนำไปจัดทำเป็นผลงานการแสดงฉบับสมบูรณ์ ทั้งนี้ ผู้สร้างสรรค์ได้นำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงกระทบท่ารำ และองค์ประกอบการแสดงก่อนเผยแพร่ผลงาน

ข้อเสนอแนะจากผู้ประเมินทั้ง 7 ท่านระบุว่า ผลงานมีความถูกต้องตามหลักจารีตนาฏศิลป์ไทย สมควรเผยแพร่สู่สาธารณชน และถือเป็นต้นแบบในการสร้างสรรค์ตัวละครนางยักษ์ กระทบท่ารำมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สอดคล้องกับจารีตการแสดง ทั้งการประดิษฐ์ท่ารำ การตีบท การใช้บท และการรำประกอบคำร้อง คำพากย์ และทำนองเพลง

ผู้ประเมินทั้ง 7 ท่านได้ลงนามในใบรับรองผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ไทยชุด “อดุลปีศาจขมดง” ยืนยันว่าข้อมูลการวิเคราะห์ รูปแบบการแสดง และกระทบท่ารำมีคุณค่าและสามารถเผยแพร่สู่สังคมได้

ผู้วิจัยได้นำการแสดงนาฏศิลป์ไทยชุด อดุลปีศาจขมดง เผยแพร่ในโครงการนำเสนอผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ระดับชาติ ครั้งที่ 6 ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เพื่อให้ผู้สนใจเข้าถึงกระทบท่ารำ เครื่องแต่งกาย และบทบาทตัวละครนางยักษ์ในโขนโรงโนตามจารีต การเผยแพร่ผ่านสื่อออนไลน์ช่วยอนุรักษ์และสืบสานศิลปวัฒนธรรมไทย เพิ่มโอกาสการเรียนรู้ทั้งในและต่างประเทศ พร้อมเปิดโอกาสให้ผู้สร้างสรรค์รับข้อเสนอแนะเพื่อต่อยอดงานวิจัย และพัฒนาการแสดง ถือเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 11 ภาพการแสดง นาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ ชุดอดุลปีศาจขมดง

ในโครงการนำเสนอผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ระดับชาติ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ครั้งที่ 6

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์และเปรียบเทียบผลการศึกษารื่องนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด “อดุลปีศาจขมดง” กับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีความสอดคล้องและแตกต่างกันในหลายประเด็น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าเชิงวิชาการ วัฒนธรรม และการสร้างสรรค์ได้อย่างชัดเจน

วัตถุประสงค์ที่ 1

ผลการศึกษาประวัติและอัตลักษณ์ของนางอดูลปีศาจ พบว่า นางปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นนางยักษ์รากษส มีถิ่นอาศัยใต้ดิน ผิวกายสีแดง และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทศกัณฐ์ในฐานะญาติพี่น้อง มีความสามารถแปลงกาย รูปร่างอัปลักษณ์ และมีจิตใจชั่วร้าย (ธีรภัทร ทองน้อม, 2555) นอกจากนี้ การวิเคราะห์อัตลักษณ์ของนางอดูลปีศาจเผยให้เห็น 4 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ ความรักและความผูกพันกับญาติพี่น้อง ความดุร้ายและอารมณ์รุนแรง ความเฉลียวฉลาดในการวางแผนแก้แค้น และเล่ห์อุบายในการหลอกลวง (สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, 2545) ซึ่งสะท้อนทั้งลักษณะทางกายภาพและพฤติกรรมของยักษ์ตามจารีตไทย และเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ไทยในลำดับต่อมา (พีระพงษ์ เสยไสย, 2546)

วัตถุประสงค์ที่ 2

งานวิจัยนี้กำหนดรูปแบบการแสดงให้อยู่ในลักษณะ โขนโรงใน ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงที่ได้รับอิทธิพลจากละครใน โดยยังคงยึดถือแบบแผนและจารีตของนาฏศิลป์ไทยเป็นสำคัญ เดิมโขนดำเนินเรื่องผ่านการพากย์ การเจรจา และการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่อดีต โขนโรงในได้รับการผสมผสานองค์ประกอบจากละครใน ทั้งในด้าน บทขับร้องและวิธีการรำ เพื่อเพิ่มความอ่อนช้อย ละเมียดละไม และความสมบูรณ์ทางศิลปะของการแสดง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมของโขน ได้แก่ การพากย์ การเจรจา และเพลงหน้าพาทย์ไว้ พร้อมทั้งสร้างสรรค์ บทขับร้องเพิ่มเติมตามแบบแผนของละครใน เพื่อใช้ประกอบการรำเดี่ยวของตัวละครอดูลปีศาจให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้ การออกแบบกระบวนท่ารำ บทขับร้อง และองค์ประกอบของการแสดงทั้งหมดอยู่บนพื้นฐานของจารีตนาฏศิลป์ไทย โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ผลงานสร้างสรรค์มีความถูกต้องตามหลักวิชาการและยังคงเอกลักษณ์ของศิลปะการแสดงโขนโรงใน

ในส่วนของเพลงประกอบการแสดง พบว่า เพลงหน้าพาทย์ที่เลือกใช้ เช่น เพลงคุกพาทย์ และเพลงร่ำท้ายปลุกต้นไม้ มีความหมายสอดคล้องกับแนวคิดของ ธนิต อยู่โพธิ์ ที่อธิบายว่า เพลงคุกพาทย์ใช้สำหรับแสดงอิทธิฤทธิ์และสำแดงเดช ส่วนเพลงร่ำท้ายปลุกต้นไม้ใช้ประกอบกิริยาของตัวละครผู้สูงศักดิ์เพื่อแสดงฤทธิ์ ในงานวิจัยนี้เพลงทั้งสองจึงถูกนำมาใช้เพื่อสื่อถึงอิทธิฤทธิ์ของนางอดูลปีศาจอย่างชัดเจน (ธนิต อยู่โพธิ์, 2511)

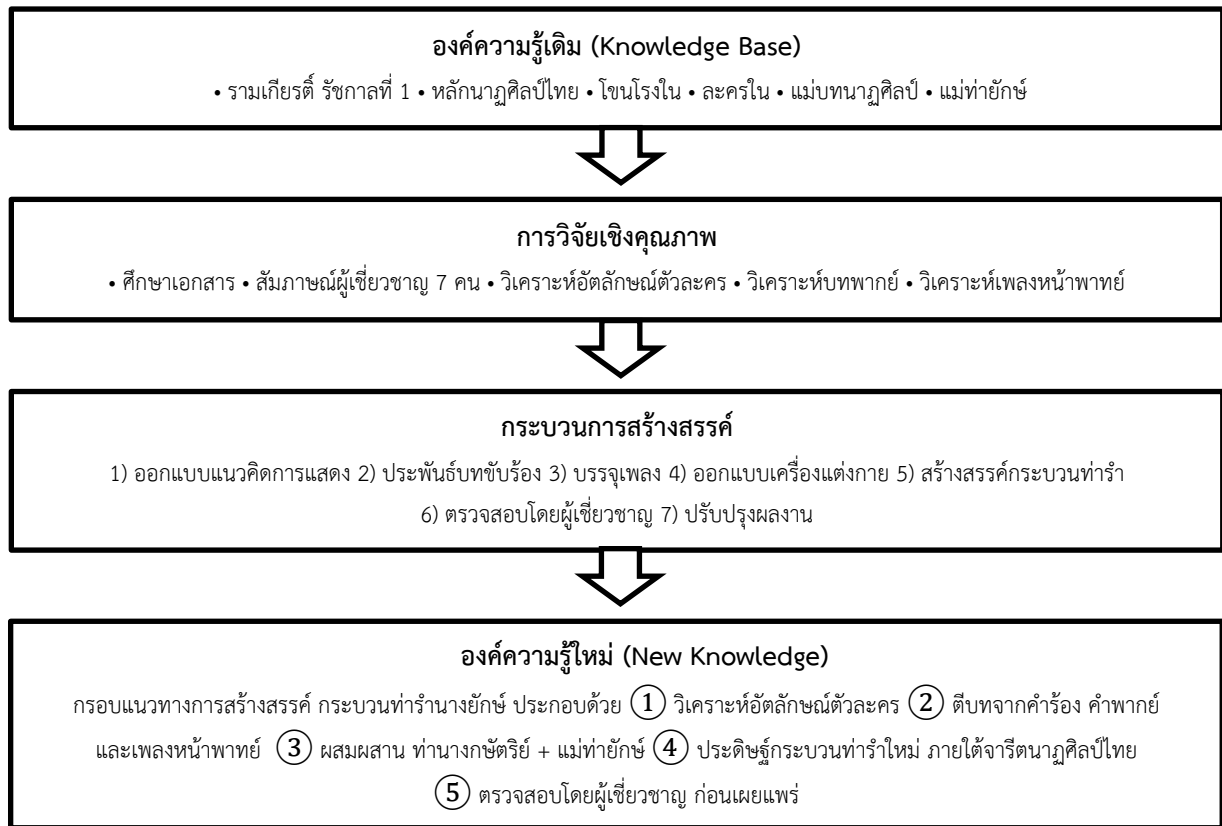
สำหรับการออกแบบเครื่องแต่งกาย การกำหนดให้ตัวละคร แต่งกายยืนเครื่องนางยักษ์สีแดงพร้อมเสื้อข้อแขน (เสื้อในแขนยาว) นั้น สอดรับกับแนวคิดของ ขวลิขิต สุนทรานนท์ เกี่ยวกับจารีตการแต่งกายโขนรำที่มีฐานคิดมาจากคติสมมุติเทพ และการกำหนดสีเครื่องแต่งกายตามลักษณะสีกายในพงศาวดารคดี (ขวลิขิต สุนทรานนท์, 2556) การออกแบบในส่วนนี้จึงเป็นการเปลี่ยนผ่านอัตลักษณ์จากตัวอักษรสู่ภาพจำบนเวที (Visual Identity) ที่ถูกต้องตามขนบประเพณีอย่างแท้จริง

งานวิจัยนี้ได้สร้างสรรค์กระบวนท่ารำโดยใช้หลักการ 2 ประการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ที่กล่าวถึง หลักการสร้างสรรคงานนาฏศิลป์ของครูจำเรียง พุฒประดับ (สำนักการสังคีต กรมศิลปากร, 2547) และแนวคิดของ พจน์มัลย์ สมรรถบุตร ที่ระบุว่า การประดิษฐ์ท่ารำควรมีพื้นฐานที่มั่นคงและสามารถสื่อความหมายตามบทบาทได้ นอกจากนี้ ยังมีการนำท่ารำเก่ามาพัฒนาใหม่ (พจน์มัลย์ สมรรถบุตร, 2538)

ผลการสร้างสรรค์กระบวนการทำรำสะท้อนลักษณะเด่นของตัวละคร อดุลปีศาจ ผ่านการออกแบบท่ารำที่มีองค์ประกอบสำคัญ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) ท่ารำที่แสดงความอ่อนช้อยงดงามตามแบบแผนของนางกษัตริย์ และ 2) ท่ารำที่แฝงความองอาจและทรงพลังตามลักษณะของนางยักษ์ เช่น การยืดกระทบเท้า การเหวี่ยงหน้าผาก และลีลาการเคลื่อนไหวที่เน้นความสง่างามควบคู่กับความหนักแน่น เพื่อถ่ายทอดบุคลิกลักษณะและอารมณ์ของตัวละครให้สอดคล้องกับบริบทของการแสดง ทั้งยังสร้างสุนทรีภาพและความน่าสนใจแก่ผู้ชม การออกแบบกระบวนการทำรำยึดหลักการสำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การตีบทตามคำร้อง คำพากย์ และทำนองเพลงหน้าพาทย์ เพื่อถ่ายทอดความหมาย อารมณ์ และลักษณะนิสัยของตัวละครผ่านภาษาท่ารำอย่างสอดคล้องกับเนื้อเรื่อง ประการที่สอง คือ การสร้างสรรค์กระบวนการทำรำจากท่าแม่บทนาฏศิลป์ไทยและแม่ท่ายักษ์ โดยนำท่ารำมาตรฐานมาวิเคราะห์ ปรับประยุกต์ และประดิษฐ์เป็นกระบวนการทำรำใหม่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อันเป็นการผสมผสานความนุ่มนวลอ่อนช้อยของบทบาทนางกษัตริย์เข้ากับความเข้มแข็ง สง่างาม และทรงพลังของตัวละครฝ่ายยักษ์ได้อย่างกลมกลืน ทั้งนี้ กระบวนการสร้างสรรค์ยังคงยึดถือหลักจารีตและแบบแผนของนาฏศิลป์ไทยเป็นสำคัญ ทำให้ผลงานสามารถรักษาอัตลักษณ์และแก่นแท้ของศิลปะแขนงนี้ไว้ได้อย่างครบถ้วน สอดคล้องกับแนวคิดของอมรา กล้าเจริญ ที่เห็นว่าการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยควรตั้งอยู่บนพื้นฐานขององค์ความรู้และแบบแผนดั้งเดิม พร้อมทั้งพัฒนาให้เกิดความเหมาะสมกับบริบทการแสดง (อมรา กล้าเจริญ, 2531)

การสร้างสรรค์ผลงานครั้งนี้ยังสะท้อนคุณค่าทางวัฒนธรรมและคุณค่าทางวิชาการอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากทุกขั้นตอนของการออกแบบและพัฒนากระบวนการทำรำยึดถือหลักจารีตนาฏศิลป์ไทยควบคู่กับการประยุกต์ใช้องค์ความรู้จากผู้ทรงคุณวุฒิและเอกสารทางวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ไพโรจน์ ทองคำสุก ที่เสนอว่าการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเคารพแบบแผนและจารีตดั้งเดิม พร้อมทั้งพัฒนาให้เกิดคุณค่าทางศิลปะโดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ของศิลปะการแสดง (ไพโรจน์ ทองคำสุก, 2549) นอกจากนี้ ผลงานสร้างสรรค์ได้รับการตรวจสอบและรับรองจากผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย จำนวน 7 ท่าน ซึ่งร่วมประเมินความถูกต้อง ความเหมาะสม และความสอดคล้องกับหลักจารีตนาฏศิลป์ไทยก่อนให้การรับรองผลงาน การรับรองจากผู้ทรงคุณวุฒิดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนความน่าเชื่อถือและคุณภาพของผลงานในเชิงวิชาการ หากยังแสดงถึงกระบวนการสร้างองค์ความรู้ผ่านความร่วมมือของเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญ อันนำไปสู่การสืบทอด ถ่ายทอด และต่อยอดองค์ความรู้ด้านนาฏศิลป์ไทยอย่างเป็นระบบ ซึ่งช่วยเสริมสร้างคุณค่าของผลงานทั้งในมิติของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและการพัฒนาองค์ความรู้ทางนาฏศิลป์ร่วมสมัย

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 12 องค์ความรู้จากการสร้างสรรค์ อุดุลปีศาจขมดง

องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์การแสดงรำเดี่ยวชุด “อูดุลปีศาจขมดง” คือ การพัฒนากระบวนการทำรำเดี่ยวของตัวนางยักษ์ในรูปแบบ “พากย์ขมดง” ตามจารีตการแสดงโขนโรงโน ซึ่งเดิมยังไม่ปรากฏรูปแบบกระบวนการทำรำที่ชัดเจนและเป็นระบบในวงการนาฏศิลป์ไทย ผู้สร้างสรรค์ได้พัฒนาทำรำที่ผสมผสานลีลานาฏศิลป์ชั้นสูงของโขนโรงโนเข้ากับอัตลักษณ์ของตัวละครนางยักษ์ โดยคำนึงถึงบุคลิก อารมณ์ และบทบาทของ “นางอูดุล” ให้สามารถถ่ายทอดความงดงาม ความอ่อนช้อย และความสง่างามตามแบบแผนราชสำนักได้อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ ยังเกิดองค์ความรู้ด้านการตีความบทบาทและเพลงขมดงตัดให้สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของร่างกาย จังหวะดนตรี และอารมณ์ของตัวละครอย่างเป็นเอกภาพ ส่งผลให้เกิดแนวทางใหม่ในการสร้างสรรค์การแสดงรำเดี่ยวของตัวละครนางยักษ์ในโขนโรงโน ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบในการศึกษา การเรียนการสอน และการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์ไทยในอนาคต

อีกทั้ง ผลงานสร้างสรรค์ครั้งนี้ยังช่วยขยายองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการแสดงโขนโรงโน โดยแสดงให้เห็นว่าการรักษาจารีตแบบแผนดั้งเดิมสามารถดำเนินควบคู่กับการสร้างสรรค์นวัตกรรมทางนาฏศิลป์ได้อย่างกลมกลืน อันเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมไทยให้คงคุณค่าและสามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ได้อย่างยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

การสร้างสรรค์การแสดงรำเดี่ยวชุด “อตุลปีศาจขมดง” เป็นการอนุรักษ์ สืบทอด และพัฒนาศิลปะการแสดง โขนโรงในตามจารีตราชสำนัก ผ่านการประดิษฐ์กระบวนการรำเดี่ยวของตัวละคร “นางอตุล” ในรูปแบบพากย์ขมดงและ เพลงขมดงตัด ซึ่งยังไม่ปรากฏเป็นแบบแผนที่ชัดเจนในวงการนาฏศิลป์ไทย ผลการสร้างสรรค์ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ด้านการรำเดี่ยวของตัวนางยักษ์ โดยสามารถเชื่อมโยงบทบาทกึ่ง เพลง จังหวะดนตรี และลีลาท่ารำให้สอดคล้องกับ บุคลิก อารมณ์ และบทบาทของตัวละครได้อย่างเป็นเอกภาพ พร้อมทั้งสะท้อนความงามทางสุนทรียศาสตร์ ตามแบบแผนโขนโรงใน อันแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการนำมรดกทางนาฏศิลป์ดั้งเดิมมาสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ โดยยังคงรักษาอัตลักษณ์และจารีตเดิมไว้ได้อย่างเหมาะสม ผลงานนี้จึงสามารถใช้เป็นต้นแบบในการศึกษา การเรียน การสอน และการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ไทยในอนาคต โดยควรมีการนำองค์ความรู้ด้านกระบวนการรำเดี่ยวของตัวนางยักษ์ ไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน การวิจัย และการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์รูปแบบใหม่ ตลอดจนสนับสนุน การเผยแพร่ผ่านการแสดง นิทรรศการ และสื่อดิจิทัล รวมทั้งศึกษาต่อยอดไปยังตัวละครอื่นในเรื่องรามเกียรติ์ การศึกษาเปรียบเทียบกับนาฏศิลป์แขนงต่าง ๆ และการบูรณาการเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และขยายองค์ความรู้ด้านนาฏศิลป์ไทยให้เข้าถึงผู้เรียนและสังคมร่วมสมัยได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2539). วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ชวลิต สุนทรานนท์. (2556). โขน อัจฉรียานาฏกรรมสยาม. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2511). โขน. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ธวัช ปุณโณทก. (2552). ศิลปะการแสดงโขน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธีรภัทร ทองนิ่ม. (2555). โขน. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์.
- พจน์มัลย์ สมรรถบุตร. (2538). แนวความคิดประดิษฐ์ท่ารำเชิง. อุดรธานี: สำนักส่งเสริมวิชาการ สถาบันราชภัฏอุดรธานี.
- พนิดา สิทธิวรรณ และคณะ. (2542). ศิลปะการแสดงของไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ คณะกรรมการแห่งชาติ.
- พีระพงษ์ เสยไสย. (2546). ความงามในนาฏศิลป์. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประสานการพิมพ์.
- ไพโรจน์ ทองคำสุก. (2549). ครูศิริวัฒน์ ดิษยนันท์ ศิลปินแห่งชาติ: ต้นแบบของศิลปินชั้นครูผู้ถ่ายทอดและสร้างสรรค์ นาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักการสังคีต กรมศิลปากร.
- สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร. (2545). วิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของ ผู้เชี่ยวชาญด้าน นาฏศิลป์ไทย ครูเฉลย ศุขะวนิช. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- สำนักการสังคีต กรมศิลปากร. (2547). ครูจำเรียง พุทธประดับ ศิลปินแห่งชาติ รูปแบบความเป็นครูผู้ถ่ายทอด นาฏศิลป์ไทยแบบโบราณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- อมรา กล้าเจริญ. (2531). สุนทรียนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.